

KALKINMANIN AMACI VE ARACI OLARAK İNSAN FAKTÖRÜ

Mustafa Durman

ÖZET

Son yüzyılda ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasında önemli farklar ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda bu farkın nasıl kapatılabileceği ve gelişme düzeyini belirleyen faktörlerin neler olduğu yoğun şekilde tartışılmıştır. Kalkınma bir toplumun ekonomik, sosyal ve siyasal yönden gelişerek yapısal değişim göstermesi olarak tanımlanabilir. Kalkınmaya konu olan az gelişmiş toplumların sektörel yapısı, üretim fonksiyonu, demografik özellikleri ve teknolojik düzeyi benzerdir. Az gelişmiş ülkelerin gelişmesi bu özelliklerini geliştirmesine bağlıdır. Kalkınma sürecinde en kritik faktörün insan olduğu anlaşılmaktadır.

ABSTRACT

in the last century important gaps have raised between level of countries' development. Also it was discussed that how this gap could be closed and which factors determine level of development. Development can be described as developing of a community economically, socially and politically and showing structural change. in terms of development under developed countries' structure of sectors, function of production, demographic feature and level of technological levels are similar. Development of under developed countries depends on improving this feature. Its understood that in developing process the most critical factor is human.

GİRİŞ

Kalkınma kavramı İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaygın bir kullanıma ulaşmıştır. Son yarı yüzyılda ise sosyal bilimlerin alanının en çok kullanılan kavramlarından biri olmuştur. Kalkınmanın tanımı yapılırken tek bir tanım üzerinde görüş birliğine varılamamıştır. Görüş birliğine varılan konu, kalkınmanın tek bir değişkene bağlı olmadığı, tam tersine kalkınma tanımının birçok değişkeni içerdiğidir. İngilizce'de development olarak geçen kalkınma kavramı Türkçe'de "gelişme" kavramının Özdeşi olarak da kullanılmaktadır. Literatürde kalkınma kavramı, önceden varolanların nicel bir şekilde büyümesi olan genişlemeden daha kapsamlıdır.

Kalkınma amacına ulaşmaya çalışılırken az gelişmiş ekonomilerin farklı ekonomik, sosyal ve siyasal yapılarından bahsedilmektedir. Üretim faktörlerinin kalkınma açısından durumu ortaya konulmaktadır. Bu yazıda "insan" faktörünün kalkınma açısından önemi ortaya konulacaktır.

1. Kalkınmanın Tanımı

Kalkınma; üretimin ve fert başına gelirin artırılması, ekonomik ve sosyo-kültürel yapının değiştirilmesi, yenileştirilmesidir.¹ Genellikle de az gelişmiş ülkelerin durumlarının iyileştirilmesi anlamında kullanılır. Bir ekonomideki niceliksel ve niteliksel iyileşmeleri ifade eder.

Kalkınma, yeni bir dünyanın belirmesini öngörür. Nicel büyüme, kalkınmadan değil genişlemeden doğar. Kalkınma, basit bir ekonomik başarının kapsamını geniş ölçüde aşar. Ekonomik ve sosyal yapıda derin bir değişmeyi ifade eder. Kalkınma gelir düzeyi düşük, ekonomisi geri kalmış ekonomilerin, modern sanayi toplumuna ve ardından da bilgi toplumuna dönüşme sürecidir.

Kalkınma sürecinin konusu, az gelişmiş ekonomilerdir. Bu ekonomileri gelişmiş bir ekonomik yapıya ulaşması için gerekli değişim ve dönüşümlerin dikkate alınması, bu kavrama daha kapsamlı bir içerik kazandırmıştır. Bu nedenle kalkınma

"ekonomik büyüme ile beraber yapısal değişime" olarak tanımlanabilir. Öte yandan kalkınma, toplumda meydana gelen bünye değişmelerini ve buradan üretim hacminde ortaya çıkan büyük artışları gösterir.

Kalkınma, toplumun ekonomik, siyasal, sosyal kurumlarının, insanların düşünce ve davranışlarının, insanlar arasındaki ve insanlarla kurumlar arasındaki ilişkilerin değişmesi sonucunda ortaya çıkar. Üretimdeki büyük artış, toplumun düşük bir üretkenlikten daha yüksek bir üretkenliğe düzeyine çıkması sayesinde olur. Kalkınma, sadece herkesin okur-yazar durumuna getirilmesi demek değildir. Kalkınma, toplumun üretim yapısını, üretim teknolojisini, üretimdeki kurumsal temelleri ve dış bağlantıları değiştirmek demektir.²

2. Az Gelişmiş Ülkelerin Temel Özellikleri

Kalkınma sürecinde ülkeler çok önemli sorunlar ile uğraşmak durumundadır. Bu sorunlar ülkeden ülkeye değişmekle birlikte bazı özellikler az gelişmiş toplumların tümünde aynıdır. Bunlar sırasıyla üretim ve istihdam yapısını tayin eden sektörel yapı, üretim üzerindeki en önemli kısıt oluşturan sermaye stoku, demografik özellikler ve kaynakların verimliliği üzerinde önemli etkisi olan teknik ve teknolojik bilgi düzeyidir.

2.1. Sektörel Yapı

Ekonominin üç önemli sektörü vardır. Bu sektörler de tarım, sanayi ve hizmetlerden oluşmaktadır. Gelişmiş ekonomilerde sanayi ve hizmetler ekonomi içinde önemli bir paya sahip iken, tarım sektörü nispi olarak daha az pay alır. Az gelişmiş ülkelerde ise, durum bunun tersidir. Sanayi ve hizmetler sektörü, tarım sektörüne göre ekonomi içinde daha az yer alır. Az gelişmiş ülkelerde tarım sektörünün ekonomi içinde önemli bir yeri vardır. Nüfusun önemli bir kısmı da, tarım sektöründe istihdam edilir. Çoğu zaman bu sektörde gizli işsizliğe rastlanır. Az gelişmiş ülkelerde kapital birikiminin yetersizliğinin de etkisiyle emek yoğun teknikler tercih edilir. Buna bağlı olarak ekonomide gelişmiş ülkelere oranla daha az kapital ve daha çok emek kullanılır.

Vural SAVAS, Kalkınma Ekonomisi, 4. baskı, Beta Basım dağıtım A.Ş İstanbul 1986 s:5,

²Mustafa ALTINTAŞ, Türkiye'de kalkınma ve Uygulama Sonuçları, Muğla İşletmecilik Yüksekokulu, Kalite Matbaası, Ankara 1978 s:38,

¹ALTINTAŞ, a.g.e.s:38,

²SAVAS, a.g.e. s: 170

Yeni teknikler, sermaye ve teknik bilgi yetersizliği ile yeniliğe karşı direnen toplum yapısı nedeniyle uygulanamamaktadır. Tarımsal üretim ise, çoğunlukla kalori yönünden zayıf hububattan meydana gelmektedir. Firmalar, sermaye şirketlerinden daha çok aile şirketlerinden oluşmaktadır.⁷

2.2. Sermaye Stoku

Kişi başına gelir düzeyinin düşük olması sermaye birikimini artırmak için gerekli yatırımları finanse edecek olan tasarrufların oluşumuna engeldir. Düşük olan gelir düzeyi marjinal tüketim eğiliminin yüksek olmasına ve marjinal tasarruf eğiliminin düşük olmasına neden olmaktadır. Az gelişmiş ülkelerin en önemli özelliği; üretim için gerekli sermaye birikiminden mahrum olmalarıdır. Oysa sermaye, üretimde kullanılan en önemli faktörlerden biridir.

2.3. Demografik Özellikler

Nüfus, üretimin temel faktörlerinden emeğin kaynağıdır. Az gelişmiş ülkelerde gerek toplam nüfusun ulaşılmış olduğu yoğunluk, gerekse yüksek artış hızıyla önemli problemler oluşturmaktadır. Yüksek nüfus yoğunluğu ekonomik büyüme için gerekli olan sermaye teçhizatını arttırmaktadır. Toplam üretiminin artmasına rağmen, fert başına üretim nüfustaki hızlı artış nedeniyle aynı kalabilmektedir.

Bu ülkelerde doğum oranları çok yüksektir. Buna ilaveten de sağlık hizmetlerinin yetersizliğinden dolayı ölüm oranları yüksektir. Ortalama ömür kısadır. Nüfusun büyük bir kısmı kırsal kesimde yaşadığı için tarımda istihdam edilmektedir.

Az gelişmiş ülkelerin sosyal yapıları gelişmiş ülkelere oranla farklılık göstermektedir. Bu, ekonomik yapının ortaya çıkardığı bir durum olarak düşünülebilir. Az gelişmiş ülkelerin sosyal yapısının genel görünümü şöyle özetlenebilir:

Sosyal gruplar arasındaki farkın fazlalığı bireylerin bağlı olduğu gruptan diğerine geçmesini kısıtlamaktadır. Az gelişmiş ülkelerin sosyal yapısı otoriter devlet sisteminin etkisi altında kaldığından, bireyler güncel işlerin işlenmesini bile devletten

⁷SAVAŞ, a.g.e. s: 16

bekleyen bir tavır almaya yönelmiştir. Bu kamucu yapı bireyin girişim yeteneğini kısıtlamaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise bireycilik önde gelir. Oysa az gelişmiş ülkelerde gerek aile, gerek çalışma düzeninde ataeril aile yapısı, gerekse yönetimdeki otoriter yapı bireyciliği engellemektedir.

Ekonomik gelişmeyle birlikte, geleneksel yapıda çözümler görünür ve yeni yasalar ile işlemeye başlayan makine toplumuna bireylerin uyum sağlayamaması nedeniyle sosyal huzursuzluklar ortaya çıkar. Bunun yanı sıra modern teknik ve koşulların oluşturduğu yeni topluma karşı geleneksel yapının direnci güçlü olmaktadır. Sözü edilen bu direnç de sosyal kurumların gelişmesini çağdaş bir düzeye ulaşmalarını olumsuz yönden etkilemektedir.

Bu ülkelerde eğitim seviyesi düşüktür. Bunun sonucu da bir çok sorun yaşanmaktadır. Bu sorunların başlıcaları şunlardır: Kadın toplum içinde daima ikinci plandadır ve kadına gereken değer verilmemektedir. Toplumda geleneksel davranışlar yaygındır. Çocuklar işçi olarak çalıştırılmaktadır.⁶ Gelişmiş ülkelerde toplumda önemli bir yer tutan orta sınıfyok denecek kadar azdır.

Bu ülke toplumlarında ikili bir yapı da görülür. Bir tarafta yüksek öğrenim görmüş, bir veya birkaç yabancı dil bilen kişiler vardır. Bunun yanında hiçbir eğitim alamamış veya eğitim seviyesi oldukça düşük, kendi lehçesinden ayrı bir dil bilmeyen kişiler vardır.

2.4. Teknik Gelişme

Teknolojik değişimler ekonominin hem arz cephesini hem de talep cephesini ilgilendirir.⁷ Az gelişmiş ülkelerde kullanılan teknolojiye bir duality görülür. Petrol, maden gibi belirli sektörlerde son derece gelişmiş tekniklerin kullanılmasına karşın, ilkel teknoloji ile üretim yapan geleneksel sektörler de mevcuttur. Bu ülkelerin teknik üretimi ve teknoloji kullanımı azdır. Buna bağlı

⁶Denis KANDIYOTI, "Women and Rural Development Policy: The Changing Agenda", WILBER Kisman, Charles, JAMESON P. Kenneth, The Political Economy of Development And Under Development, Fifth Edition, McGraw-Hill, Singapur, 1992, s: 518

⁷Gardner ACLEY, Macro Economics: Theory and Policy, McMillan Publishing Co., Inc., Newyork, London, 1978, S: 662

olarak teknik elemanları da azdır. Tüm bunların sonucu olarak kullanılan teknoloji ilkelidir. Haberleşme ve ulaşım araçları yetersiz kalmaktadır.

Teknoloji, bir üretimde bulunmak için kullanılması gerekli üretim faktörlerini ve bunlar arasındaki birleşim oranlarını gösteren üretim fonksiyonudur.

$Y=f(K,E)$ şeklinde gösterebileceğimiz bir üretim fonksiyonu, aynı zamanda bir teknolojiyi de belirleyecektir. Herhangi bir maldan belli bir miktar (Y) üretmek için ne kadar kapital (K) ve ne kadar emek (E) gerekli olduğu ve bu iki faktörün ne oranda (K/Y) birleşeceğini gösteren üretim fonksiyonu aynı zamanda bir üretim tekniğini veya teknolojisini gösterir. Teknoloji, toprağın, emeğin ve kapitalin verimliliklerini artırır. Teknoloji düzeyindeki değişmeler, üretim faktörlerini daha etkin kullanılmasına yol açar.⁹

Hem sermaye birikiminin yetersizliği, hem de eğitimdeki gerilik nedeniyle az gelişmiş ülkelerin bir çoğu üretimlerinde modası geçmiş ya da tamamen ilkel yöntemler kullanmak zorunda kalmaktadırlar. Bu da iş gücünün marjinal verimliliğini oldukça küçültmektedir.

Ekonomik kalkınmada en Önemli konulardan biri üretim yapısının değiştirilmesidir. Bir ekonomide üretimin yapısı denildiğinde, kullanılan teknolojinin özellikleriyle, ülke ekonomisinin sahip olduğu üretim faktörlerinin birbirlerine oranı, kullanılma durumları anlaşılır.

Kalkınmayı basit bir üretim artışı değil de, ekonomik ve sosyal yapıda değişmeyi de içine alacak şekilde, bir ülkedeki "sosyo-ekonomik etkinlik" düzeyinin artışı olarak tanımlarsak o zaman, bunu sağlayacak "büyüme kaynaklarının başında "bilim ve teknolojinin" gelişmesi ile "kurumsal çerçevenin" iyileşmesinin geldiği görülecektir.

İmalat sanayinde, teknolojik ilerlemeler tarım sektörüne kıyasla daha devamlı ve sistematik olacağından ve büyük işletmeden doğacak tasarruflar daha geniş ölçüde yine bu sektörde

⁸SAVAŞ, a.g.e.s:16

⁹SAVAŞ, ,g.e. s:35

ortaya çıkacağından, sanayileşme, başarılı bir kalkınma programının önemli bir kısmını teşkil etmelidir. Bununla beraber, imalat sanayiindeki ücretlerle en az geçim masrafı arasındaki ilişki sanayileşme hareketinden önce veya sanayileşme ile birlikte tarımsal üretkenliğin artmasını gerektirir.

Üretimde kullanılan teknoloji, üretimin yapısını o da ekonomik kalkınma düzeyini belirleyen faktörlerden biridir.

3. Farklı Kalkınma Çeşitleri

Kalkınma kavramının basit bir üretim artışından daha fazlasını kapsadığı yukarıda belirtilmişti. Kalkınmayı üç başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar da sırasıyla üretim artışı yanında ekonomik yapının değişimi anlamında ekonomik kalkınma, toplumun hayatı algılamak, yaşam tarzı ve düşünme biçimlerini geliştirmesi anlamında sosyal kalkınma, son olarak da katılımcı bir yönetim anlayışı ile beraber hukukun üstünlüğünün benimsendiği demokratik bir yönetim anlamında siyasal kalkınmadır.

3.1. Ekonomik Kalkınma

Bir ülkede ekonomik kalkınmanın varlığından bahsedebilmek için o ülkede "kişi başına düşen gelir seviyesinde devamlı ve önemli artışların kaydedilmiş olması" şarttır. Gelir artışı devamlılık göstermiyorsa yada önemli sayılabilecek miktarda değilse o ülkede ekonomik kalkınmanın olduğu söylenmez. Ayrıca gelişmenin ölçüsü olarak yaygın bir şekilde kişi başına düşen gelir seviyesi esas alındığı için kişinin refah seviyesindeki artışlarla ekonomik yapı ve toplum düzeni arasında da sıkı bir bağ kurulmuş olmaktadır.

Gelir seviyesi artan kişinin, satın almak isteyeceği mal ve hizmetlerin kompozisyonunun da zamanla değişmesi, bu mal ve hizmetleri sağlamak durumunda olan ekonominin de farklı bir yapıya dönüşmesini zorunlu kılacaktır. Yine aynı şekilde gelir seviyesi devamlı olarak değişen fertlerin psikolojileri, bilgi ve görgü seviyeleri, değer yargıları ve sosyal ilişkileri farklı olacağı için gelişen ekonomilerin toplumsal yapısı da devamlı olarak

değişmek zorunda kalacaktır.¹⁰ Toplumda ekonomik ilişkiler daha rasyonel bir yapıya kavuşacaktır.

3.2. Sosyal Kalkınma

Sosyal kalkınmanın başlıca özellikleri şunlardır: Gelir dağılımının düzelmesi, yaşam koşullarının iyileştirilmesi, sosyal devlet ilkesi gereği, kişilere asgari yaşama imkanlarının sunulması,ve tüketim imkanlarının artırılmasıdır.

Sosyal kalkınma düzeyini belirleyen faktörlerden biri, kültürel yapıdır. Kültürel yapıyı ise, önemli ölçüde eğitim düzeyi belirlemektedir. Eğitim düzeyi ülkeden ülkeye değişmekle beraber az gelişmiş ülkelerde eğitim seviyesi düşüktür ve okuma - yazma bilmeyenler nüfus içinde önemli bir yer tutarlar. Eğitim, resmi okul ve üniversite eğitimi, yetişkin eğitimi ve iş eğitimi gibi çeşitli şekillerde olabilir. Bir ülkede kişi başına düşen gazete, kitap ve dergi gibi ürünlerin tüketimi kültürel yapı hakkında bilgi verir.¹¹

Kalkınmış ülkelerde kültürel yönden fertler, yüksek öğrenim görmüş, yabancı bir dil öğrenmiş ve diğer milletler hakkında geniş bilgiye sahip, kısaca; dünyaya açık insanlardır.

İktisadi gelişmenin gerekli kıldığı düşünüş ve davranış biçimi az gelişmiş ülkelerde benimsenmemektedir. Tarım üreticileri yeni üretim biçimlerine karşı çekingen durmaktadırlar. Gösteriş tüketimi yaygındır. Tasarruflar, yatırımlar yerine spekülasyon alanlara kaymaktadır.¹² Az gelişmiş ülkelerin özelliklerinden biri de; ekonomik düşünce ve davranışların yeteri kadar akılcı (rasyonel) olmamasıdır. Az gelişmiş ülkelerde yok olan veya yetersiz olan kaynakların yanında, bu kaynakların verimli şekilde kullanılmasını gerçekleştirecek düşünce ve organizasyondur.

¹⁰Besim ÜSTÜNEL, *Kalkınmanın Neresindeyiz*, Sevinç matbaası, Ankara 1966 s:7,

¹¹Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Yayın, *Türkiye'de Bölgesel Planlamanın Evreleri*, Ankara, 1993 s:30

¹²SAVAŞ, a.g.e. s:22

¹³Zeyyat HATİPOĞLU - *Makro İktisat Dış Ticaret ve Gelişme, İşletme yönetimi ihtisas dizisi no:8*, İstanbul, 1987 s:374

¹⁴Özhan ULU ATAM, *Makroiktisat*, 7.Baskı, Savaş Yayınları, Ankara, 1993, s:459. s-460

Sosyal yapı, ekonomik yapı tarafından belirlenir. Az gelişmiş ülkelerde bireylerde "kamucu" bir anlayış vardır. Bundan dolayı insanlar güncel işlerin işlenmesini bile devletten beklerler. Aile yapısı ataerkil bir özellik taşıdığı için bireycilik zayıftır. Bunun sonucu girişimcilik gelişmemiştir.¹⁵

3.3. Siyasal Kalkınma

Bugün en gelişmiş yönetim şekli demokrasidir. Küçük farklılıklarla beraber, halkın kendi seçtiği temsilciler eliyle kendini yönetmesi anlamına gelir.

Bir toplumun siyasal kalkınmışlık düzeyini belirleyen başlıca üç faktör vardır. Bunlar sırasıyla, devletin hukuk devleti olması, yönetime halkın katılımı veya demokratik yönetim şekli ve güçler ayrılığı ilkesidir.

Siyasal yapıda sosyo-ekonomik yapı tarafından belirlendiği için az gelişmiş ülkelerde, batı tipi demokrasi yerleşmemektedir. Bu ülkelerde yönetimler katılımcı olamamaktadır. Batı ülkelerinden alınarak uygulanan yönetimler, kısa sürede bir diktatörlüğe dönüşebilmektedir.¹⁶

"Özgürlük, insan gelişiminde hayati öneme sahiptir." Siyasal yapının değişmesi, insanların gerek merkezi, gerekse yerel yönetim sürecine daha çok ve etkin bir şekilde katılımı anlamına gelir. Refah devletinin temelinde kişi haysiyet ve vakarının tanınması bulunmaktadır. Bu klasik siyasi demokrasiye de uygundur.¹⁷

Demokratik düzenin egemen olduğu ülkelerde, yönetimin hukuka bağlılığı ilkesi benimsenmiştir. Günümüzde yönetim, ülkede egemen olan hukuk düzeni içinde, hukuka uygun olarak görevlerini yürütmek zorundadır. Hukuk devleti anlayışı, bir ülkede

¹⁵Akın İLKİN, *Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları no:3175, Güray Matbaası, İstanbul, 1983, s:9

¹⁶ İLKİN, a.g.e., s:30

¹⁷Peter GALL, "What Really Matters-Human Development", WILBER Kismen, Charles, JAMESON P. Kenneth, *The Political Economy of Development And Under Development*, Fifth Edition, McGraw-HÜİ, Singapur, 1992, s:541
Cânî TALAS, *Kalkınmamızda Sistem Münakaşaları*, Aldeniz Matbaası, Roiviothir 1963

yerleşmiş hukuk düzenine, yalnız bireylerin değil yönetimin de uymasını gerekli kılmaktadır. Hukuk devleti ilkesinin bir anlam kazanabilmesi için, devlete karşı yönetilenlere hukuk güvencesi sağlaması gerekir. Bunun için de yasama ve yürütme güçlerine bazı sınırlamalar getirilmesi, hukukun herhangi bir sınıf egemenliğinin aracı olmaması, demokratik toplumun gereklerine cevap vermesi gerekir.¹

4. Az Gelişmiş Ülkelerin Üretim Yapıları

Üretim süreci farklı üretim araçlarının belli bir teknoloji ile bir araya getirilerek ürün oluşturulmasını kapsar. Bu süreç içinde bazı ülkeler gerek miktar olarak, gerekse birim girdi başına daha fazla üretmesinden dolayı toplumlar arası gelişmişlik farkları oluşur. Gelişmişlik farklarının hangi nedenlerden ve nasıl oluştuğunun anlaşılması için üretim fonksiyonunun ve üretim sürecinde temel değişkenleri içeren fakirliğin kısır döngüsünün incelenmesi faydalı olacaktır.

4.1. Üretim Fonksiyonu

Üretim faktörlerinin farklı miktarlardaki bileşimleri ile ürün (üretim) düzeyi arasındaki ilişkiye üretim fonksiyonu denilmektedir.²⁰ Diğer bir deyişle, üretim fonksiyonu belli bir devrede ekonominin üretim seviyesi (Yt) ile üretimde kullanılan çeşitli girdi miktarlarını ve üretim faktörlerinin verimliliklerini tayin eden temel unsurlar arasında fonksiyonel ilişkiyi gösterir.

Üretim fonksiyonu;

$Y_t = f(K_t, N_t, L_t, S_t, U_t)$ şeklinde gösterilebilir. Burada Y_t , t devresindeki üretim miktarını, K_t , t devresindeki sermaye stokunu, N_t , t devresindeki doğal kaynakların kullanılan miktarını, L_t , t devresindeki istihdam edilen emek miktarını gösterir. S_t , t devresinde o toplumdaki teknolojik bilgi düzeyini gösterir. U_t ise t devresindeki ekonomik olayların oluştuğu sosyo-kültürel ortamı gösterir.

²⁰Şeref GÖZÜBÜYÜK-Tekin AKILLIOĞLU, Yönetim Hukuku, Turhan Kitabevi, Ankara, s:20

²¹A. Paul SAMUELSON, Economics, McGraw-Hill Book Company, United States of America, 1976, s:537

Ekonomilerin gelişmişlik farkını açıklamak için üretim fonksiyonundan şu şekilde yararlanabiliriz:

Her hangi bir ülkenin başlangıçtaki üretim fonksiyonu;

$Y = (K_0, N_0, S_0, U_0; et, \dots, aj)$ şeklinde gösterilebilir. Bu gösterim, bir ekonominin başlangıçta sahip olduğu üretim fonksiyonu ve yapısal parametreleri temsil eder. Bu noktada da ekonomilerin gelişmişlik farklarını açıklamak mümkün olur. Ekonomi üzerinde dış etkenlerin dikkate alınmadığı varsayılın. Bugün gelişme düzeyi farklı ekonomilerin gelişmişlik farkları, ya başlangıç şartlarının farklı olmasından, ya içinde bulunulan yapısal parametrelerin farklı oluşundan, yada her iki nedenin birlikte bulunmasından kaynaklanabilir.²¹

Bir ekonomide üretimin yapısı, yani hangi malların ne kadar üretileceği, o ekonominin tüketim davranışlanca (talep yapısı tarafından) belirlenir. Zaman içerisinde talepteki değişimlere göre üretim yapısı da değişebilir. Bazı malların üretimi artarken bazı malların üretimi azalabilir.

Üretim artışı ilk olarak üretim faktörlerinin artışına bağlıdır. İkinci olarak da üretim faktörlerinin marjinal produktivitesindeki artışa bağlıdır. Üretim fonksiyonu da kullanılan sembollerle ifade edilecek olursa, üretim faktörlerinin miktarındaki artışı şöyle gösterilebilir;

$AK/At, AN/At, AL/At, AS/At, AU/At$

Üretim artışı, sermaye birikimindeki artışa, doğal kaynakların kullanılan miktarının artışına, emek artış hızına, teknolojik ve kurumsal değişim hızına bağlıdır.

Üretim artışı, faktörlerin marjinal produktivitesindeki artış ile şu şekilde ifade edilebilir²²:

$AY/AK ; AY/AN ; AY/AL ; AY/AS$ ve AY/AU

Üretim artışının bağlı bulunduğu unsurları toplu olarak ;

$$\frac{AK}{M} = \frac{p}{Z} \frac{AY}{AKj} \frac{AKj}{M} + \frac{q}{ANj} \frac{AY}{ANj} \frac{ANj}{M} + \frac{r}{S} \frac{AK}{ALj} \frac{ALj}{M} + \frac{v}{ASj} \frac{AY}{ASj} \frac{ASj}{M} + \frac{w}{AUj} \frac{AY}{AUj} \frac{AUj}{M}$$

şeklinde gösterebiliriz. Burada her ifadenin ilk terimi ilgili faktörün marjinal verimliliğini gösterir. İkinci terim ilgili faktörün miktarında meydana gelen değişimi gösterir. Dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta ise üretim fonksiyonu içindeki her faktörün diğer faktörleri de etkilediğidir. Faktör miktarlarındaki meydana gelen değişimleri toplu olarak şu şekilde gösterilebilir;

$$AKj/At = k(Y, K, N, L, S, U, t) j=1, 2, \dots, p$$

$$ANj/At = n(Y, K, N, L, S, U, t) i=1, 2, \dots, q$$

$$ALj/At = l(Y, K, N, L, S, U, t) j=1, 2, \dots, r$$

$$ASj/At = s(Y, K, N, L, S, U, t) j=1, 2, \dots, v$$

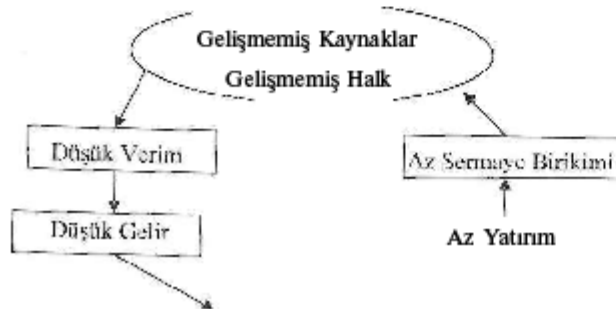
$$AUj/At = u(Y, K, N, L, S, U, t) j=1, 2, \dots, w$$

Ekonominin yaşı, üretim faktörleri üzerinde önemli etki yaptığından dolayı zaman (t) da denklemlere dahil edilmiştir.

4.2. Fakirliğin Kısır Döngüsü

Kalkınma ile ilgili literatürde sıkça kullanılan "fakir ülkeler fakir oldukları için fakirdir" cümlesi bir espriden öte bir gerçeğin ifadesidir. Çünkü ekonomik, sosyal ve kültürel yönden az gelişmiş toplumların bu yapıları yine aynı yapının kendini sürekli tekrarlamasına neden olmaktadır. Bu durum aşağıdaki çizim ile daha net gösterilebilir.

Şekil 1: Fakirliğin Kısır Döngüsü

Az Tasarruf

Az Talep

Üretimin varlığı ve devamlılığı, doğal kaynaklar ve bunu değerlendirebilecek insan gücünün varlığına bağlıdır. Ancak hiçbir araç kullanmadan ve insan gücünün etkinliğini artırmadan, doğal kaynaklardan sağlanabilecek ürün oldukça sınırlıdır. Üretim sermayesi de denen bu araçların verimli bir şekilde kullanılması emeğin niteliğinin artırılmasına bağlıdır.²⁴

Az gelişmiş ülkelerin en önemli özelliği düşük bir gelir düzeyine sahip olmalarıdır. Bunun sonucu ise, hem tasarruflar az, hem de talep seviyesi düşük olmaktadır. Tasarruflar ve talebin yetersiz olması istihdam ve üretim için en önemli unsur olan yatırımların da yetersiz kalmasına neden olur. Yatırımın az olması ise toplumun sahip olduğu sermaye birikiminin az olmasına neden olmaktadır. Sermaye birikiminin azlığı da sahip olunan beşeri ve doğal kaynakların tam olarak kullanılmamasına, geliştirilememesine neden olmakta, halkın da, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal olarak yeterli düzeyde gelişimi sağlanamamaktadır. Bütün bunların sonucunda da, ekonomi düşük verim ve gelir düzeyinde takılıp kalmaktadır.²⁵

5. Kalkınmada İnsan Unsurunun Yeri

Kalkınmanın temel amacı insanın yaşam koşullarını iyileştirerek refah düzeyini yükseltmektir. Üretimin hem nicelik hem de nitelik olarak gelişme göstermesi ve çeşitlilik açısından da daha çok zenginleşmesi toplumun tatmin düzeyinin artmasına neden olacaktır.

Kalkınma amacına ulaşmaya çalışırken araçların şunlar olduğu görülmektedir. İlk olarak üretim faktörlerinin hem miktarı hem de verimi artırılmaya çalışılmaktadır. Üretim faktörlerini emek, sermaye, müteşebbis ve doğal kaynaklar olarak ortaya koyduğumuz zaman, bu faktörlerden ikisi olan emek ve müteşebbisin insan olduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığı zaman insanın önemli bir yeri vardır. Çünkü üretim faktörlerinden

HAN Ergül, Kalkınmada Akıllı Yatırımları, Eskişehir Ticari Ve İktisadi İlimler Akademisi Yayınları, Eskişehir, 1975, s:7
SAVAŞ, a.g.e., s:47

emek sermaye ve doğal kaynaklar olarak üçü miktar açısından yeterli miktarda bulunsa bile müteşebbis unsuru yeterli olmazsa yada verimi düşük olursa istenen kalkınmanın sağlanması ya gecikir veya gerçekleşmez. Aynı şekilde emek faktörü de üretim sürecinde hem işi yapan, hem de sermayeyi, teknolojiyi kullanan aktör olarak kalkınma sürecinde önemli yeri vardır.

Üretim faktörlerinden sermaye doğal kaynakların veriminin artırılması ve özellikle de sermaye miktarının artışı yine insan faktörünün tutum, davranış ve düşüncesine bağlıdır.

Kalkınma sürecinde önemli yeri olan sosyal yapının değişmesi yine insan faktörüne dayanmaktadır. Çünkü eğitim ve öğretim düzeyinin artırılarak kültürlü bir toplum oluşturmada temel öge insandır. Düşünüş, yaşayış ve iletişim tarzının değiştirilerek geliştirilmesi, modern bir toplum oluşturmada insan faktörünün önemi tartışılmaz.

Gelişmiş bir toplum yaratılırken yönetim şeklinin de bu gelişmeye paralel olarak katılımcı bir yönetime dönüştürülmesinde, yasal devletin hukuki devlete doğru geçişin sağlanmasında insan unsuru yine birinci derecede önemlidir.

Az gelişmiş bir ekonomide sektörel yapının değişerek hizmetler sektörü ve sanayi sektörünün genişlemesi gerekirken, tarımsal üretimde istihdam azalırken katma değer ve verim artışı sağlanmalıdır. Bunun yolu da insan unsurunun geliştirilmesinden geçmektedir.

Kalkınmakta olan toplumlarda demografik yapıdaki yüksek doğum ve ölüm oranlarının normal bir düzeye çekilmesi, kadın nüfusunun üretime katkısı olacak şekilde geliştirilmesi, çalışma yaşamında çocuk işçiler ve cinsiyet ayrımı gibi sorunların çözülmesi gerekir. Tüm bu sorunların çözümünde insan unsurunun tartışılmaz bir yeri olduğu açıktır.

Kalkınma sürecinde doğal olarak bilgi, üretim tekniği ve teknolojisinin gelişmesi de beklenir. Bilgi ve teknoloji kalkınmanın hem bir aracı hem de sonucudur. Fakat bilgiyi üretip bunu bir üretim tekniği ve teknolojisine dönüştürerek üretim sürecinde de uygulayacak olan faktör insandır. Üretim fonksiyonu içinde yer alan değişkenlerin sermaye, doğal kaynaklar, emek, teknoloji düzeyi ve ekonomik olayların içinde olduğu sosyo-ekonomik

kültürel ortamın kalkınma ile ilişki vardır ve bunların da her biri insan unsuruna dayanmaktadır.

Fakirliğin kısır döngüsünün kırılması, doğurgan bir döngü haline getirilmesi için insan kaynaklarının geliştirilmesi en sağlıklı ve güvenli yoldur. İnsanların gelişmesi, ekonomideki kaynakların geliştirilerek verimin artmasına neden olacaktır. Artan verim de önce geliri artırarak, sonra da tasarruf, yatırım ve sermaye birikimini sırasıyla çoğaltarak insan kaynaklarının daha da geliştirilmesine olanak sağlayacaktır.

Kaynakça

- ACLEY Gardner, *Macro Economics: Theory and Policy*, McMillan Publishing Co., Inc., Newyork, London, 1978, s: 662
- ALTINTAŞ Mustafa, *Türkiyede kalkınma ve Uygulama Sonuçları*, Muğla İşletmecilik Yüksekokulu, Kalite Matbası, Ankara 1978 s:38,
- GALL Peter, "What Really Matters-Humen Development", WILBER Kismen. Charles, JAMESON P. Kenneth, *The Political Economy of Development And Under Development*, Fifth Edition, McGraw-Hill, Singapur, 1992, s:541
- GÖZÜBÜYÜK Şeref- AKILLIOĞLU Tekin, *Yönetim Hukuku*, Turhan Kitabevi, Ankara, s:20
- HAN Ergül, *Kalkınmada Alt yapı Yatırımları*, Eskişehir Ticari Ve İktisadi İlimler Akademisi Yayınları, Eskişehir, 1975s:7
- HATİPOĞLU Zeyyat, *Makro İktisat Dış Ticaret ve Gelişme*, İşletme yönetimi ihtisas dizisi no:8, İstanbul, 1987 s:374
- İLKİN Akın, *Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları no:3175, Güray Matbası, İstanbul, 1983, s9
- KANDİYOTİ Deniz, "Women and Rural Development Policy: The Changing Agende", WILBER Kismen. Charles, JAMESON P. Kenneth, *The Political Economy of Development And Under Development*, Fifth Edition, McGraw-Hill, Singapur, 1992, s: 518
- Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Yayını, *Türkiye'de Bölgesel Planlamanın Evreleri*, Ankara, 1993 s:30
- SAMUELSON A. Paul, *Economics*, McGraw-Hill Book Company, United State of Amerika, 1976, s:537
- SAVAŞ Vural, *Kalkınma Ekonomisi*, 4.baskı, Beta Basım dağıtım A.Ş İstanbul 1986 s:5,
- TALAŞ Cahit, *Kalkınmamızda Sistem Münakaşaları*, Aldeniz Matbası, Eskişehir, 1963
- ULU ATAM Özhan, *Makroiktisat*, 7.Baskı, Sevab Yayınları, Ankara, 1993,s:459,s:460,
- ÜSTÜNEL Besim, *Kalkınmanın Neresindeyiz*, Sevinç matbaası, Ankara 1966 s:7,